

KOVÁCS GERGELY

„A halhatatlanok csapatja ez, melynek nincs híja sohasem!”*

A Debreceni Főiskolai Énekkar (Kántus) történeti tudata és a folytonosság rítusai

– Huzatos negyedévezred áll mögöttünk, a mainál sokkal cudarabb események is történtek már velünk – mondja Arany János, a Debreceni Református Kollégium Kántusának karnagya. Valóban, elég csak a kórus születésének történetét felidézni: az együttes kezdeménye egy énekes kvartett volt, amelyre nagy szükség volt az 1739-es pestisjárvány miatt megszorodó temetéseknél. Ez a négyes bővült később férfikarrá, így született meg a Kántus. A lassan háromszáz év történetében voltak időszakok, amikor el-elmaradtak a próbák: az 1848–49-es szabadságharc, a két világháború vagy az ’56-os forradalom idején. Sőt, némelyik krízisben bizonyára több kántustag oda is veszett – mondja Arany János, jelezve, hogy egyetlen koronavírusos megbetegedésről sem tud a kórusban.¹

2020. március 11. után a magát 280 évesnek valló debreceni vegyeskar is felfüggesztette a munkáját. A világjárvány énekkarokra gyakorolt hatását firtató újságírói kérdést a Kántus karnagya azonnal történelmi távlatba helyezve értelmezte. A „születés” körülményei és a kényszerszünet közötti áthallás azt mutatja, hogy a Kántus vezetője számára múlt és jelen szerves egységet alkot. Ebben a tekintetben az énekkar közösségi emlékezete a Maurice Halbwachs és Jan Assmann írásaiban is megfogalmazott „kulturális konstrukció és reprodukció eredményeként”² születő múlt iskolapéldájaként vizsgálható. „Halbwachs kimutatta, hogy a múlt társadalmi rekonstrukciója mindig csoporthoz kötött folytonossági fikció.”³ A szépirodalmi művekben legerősebben reprezentált és leghosszabb folyamatos múlttal büszkélkedő magyar vegyeskar identitása több forrásból is táplálkozik, melyek között a legerősebb az a „folytonossági fikció”, amelynek feltérképezésére ez a tanulmány is kísérletet tesz. Az énekkar történetéről szóló munkák, irodalmi alkotások és a sajtóbeli reprezentáció, valamint a mindenkori kántusjegyzők saját közösségükről alkotott képzeleinek felidézésével azt igyekszik bemutatni, hogyan határozta meg az évente változó összetételű, de a karnagyai és

* OLÁH GÁBOR, *A debreceni kántusnak mikor Schubert kardalát énekelte 1908 június 13-án a nagytemplomban*, Debreceni Főiskolai Lapok, L. évf./14–15. sz. (1908. július 1.), 149–150.

¹ HEGEDŰS MÁRK, *Csendben maradt kórusok*, reformatus.hu, 2020. július 14. <https://reformatus.hu/egysegben/hirek/csendben-maradt-korusok/> (Letöltés ideje: 2020. december 27.)

² JAN ASSMANN, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezet és politikai identitás a korai magaskultúrában*, ford. HIDAS ZOLTÁN, Bp., Atlantisz, 1999, 88.

³ Uo.

hagyományaik által egységessé tett csoport önképét az a tudás, amely az elmúlt évszázadokról él a tudatukban a Főiskolai Énekkar történetének egyik egységes korszakában, az 1861 és 1924 közötti időszakban.

A Kollégiumi Kántus ezek alatt az évtizedek alatt alapszabállyal és kötött szervezeti felépítéssel egyesületként, rendszeres köz- és választmányi gyűlésekkel, próbákkal, hangversenyekkel és egyházi szolgálatokkal vett részt a Kollégium, a város és – „kiszállásai”, „kirándulásai” alkalmával – más gyülekezetek, közösségek kulturális és lelki életében. 1877-től állandó szakmai vezető, képzett ének-zenetanár, karnagy biztosította az egységes színvonalat Mácsai Sándor, majd 1924-től Szigethy Gyula személyében. Mivel elsősorban a négyéves teológusképzésre épült, tagsága évente részben, négyévente pedig – a végzősök távoztával – teljesen kicserélődött. A gyorsan változó közösség számára kialakult mnemotechnikai módszerek között jól vizsgálható az „értelemtárolás, -felelevenítés, -közvetítés kérdése”. A vizsgált – gyakran szubjektív jellegű – dokumentumok jól példázzák a közösségi emlékezet módszereit, és azt az asmanni állítást, miszerint ahogyan „az egyén csakis emlékezőképessége révén képes kialakítani és napok, évek hosszú során át fenn is tartani személyes identitását, ugyanúgy a csoport is csak emlékezőképessége révén reprodukálhatja csoportidentitását”.⁴

A Kántus és a Csokonai-kultusz

A „csoportemlékezetnek nincs neuronális alapja: ennek helyét a kultúra tölti be”⁵ A kórus saját történetéhez fűződő kapcsolata főbb pontjainak feltárását érdemes kultúraközvetítő szerepével kezdeni, és a Kollégium közös emlékezetében betöltött szerepének egy vonását kiemelni: kapcsolódását a Csokonai-kultuszhoz. A Kollégium legerősebb 19. századi diákhagyományai Csokonai Vitéz Mihály emlékéhez kötődtek, akinek a rá példaként tekintő debreceni diákság számára költészeténél erősebben hatott a személyisége, majd emléke. Az ő verseit kéziratos versgyűjteményekben terjesztették, cívisek és diákok énekelték, a legátusok pedig az ország legtávolabbi szegleteibe is elvitték.⁶ A Csokonai-hagyomány ápolásának feladata a kollégiumi diákegyesületek közül leginkább a két művészeti jellegű egyesület, a Magyar Irodalmi Önképző Társulat (MIÖT) és a Főiskolai Énekkar tevékenységében ismerhető fel. Az énekelt versek hagyományozódása természetesen módon a Kántus arculatának jellemző vonásává vált.

A költő születésének évfordulóján, november 17-én vagy az azt követő napokban megtartott emlékünnepélyt a „csirájában Csokonai által kezdeményezett önképző

⁴ *Uo.*, 89.

⁵ *Uo.*

⁶ LAKNER Lajos, *Az Árkádia-pör fogságában: A debreceni Csokonai-kultusz*, Debrecen, Déri Múzeum, 2014, 191–192.

társulat”,⁷ vagyis a MIÖT rendezte, a Kántus pedig nemcsak a helyet biztosította a Kollégium délkeleti sarkának második emeletén kialakított Énekkeremben, hanem elmaradhatatlan szereplőként színesítette is a rendezvényt. A hagyomány tudata a kórusban igen erős volt: „Énekkarunk, mely most úgy, mint halála utáni időben, oly lelkesedéssel, oly tűzzel zengedezé dalait, nem maradt hátra” – írta a jegyző az 1868. november 22-i megemlékezésről.⁸ A nagy érdeklődés mellett lezajlott Csokonai-ünnepségeken az önképzőkör legkiemelkedőbb alkotói kaptak lehetőséget műveik bemutatására. 1899. december 14-én például a Díszteremben az énekkar szereplése után „Ady Endre pályanyertes humoreszkjét olvasta fel, a mely épp oly hatásosan volt felolvasva, mint amilyen szellemesen megírva”.⁹

A köszöntő beszédek, alkalmi költemények és egyéb alkotások mellett a három legnépszerűbb Csokonai-dal sosem maradhatott el. A *csikóbőrös kulacshoz*, *A tihanyi Ekhóhoz* és *A Reményhez* énekelt változatai a Kántus védjegyévé váltak. Az országos hírű irodalmi tekintélyek is ezeket „rendelték meg” debreceni látogatásukkor, jelezve, hogy számukra a Kántus Csokonai emlékét őrző emlékhellyé vált. 1882. május 18-án a Petőfi Társaság debreceni felolvasó gyűlése alkalmával „megtekintvén iskolánkat, meghallgatta énekkarunkat is”, amely két Csokonai-dalt is elénekelt, „a legutolsót a Társaság elnöke, hazánk nagy költője Jókai Mór kérelmére” adták elő.¹⁰ Az utókor szerint „a költőfejedelem [...] mosolygó arccal hallgatta” a Csokonai-nótákat,¹¹ melyek más visszaemlékezés szerint „a nagy író t könnyekig meghatották, s dicsérő szavakkal és meleg kézszorítással avatta a fiatal Mácsait [az énekkar karnagyát] az énekköltészet adeptusává”.¹² A Kollégium adomáit is gyűjtő író debreceni tárgyú műveiben a Kántus és a Csokonai-dalok is előfordulnak, például szerenádként *A debreceni lunátikusban* (1876) vagy a *Kiskirályokban* (1886). Bár Jókai egy évig a pápai kollégium diákja volt, a pápai kántusban népszerű Múzsá-dalt két regényében is a debreceni Kántus repertoárdarabjaként tüntette fel: az *És mégis mozog a földben* (1872) és az *Egetvívó asszonyszívben* (1902).¹³ *A kőszívű ember fiai* (1869) temetési jelenetében a debreceni Kántus egy olyan felforgató jellegű darabbal is szolgál, amelyet a kollégiumi szájha-gyomány őrzött meg a Bach-rendszer idejéből: Verdi *Nabucco* című operájának Rabszolgakórusát éneklük. Hansági Ágnes tanulmányában is kiemeli a kórus szerepét: „maga is eszköze, sőt, társtettese lesz a tabutörésnek, a haldokló akaratával szembeni

⁷ *A debreceni főiskolai énekkar jegyzőkönyve 1861* (továbbiakban: *Jkv. 1861–1875*), Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TtREL) II 24-c 1, 100.

⁸ *Uo.*

⁹ *Csokonai ünnepség a főiskolában*, Debreceni Főiskolai Lapok, XLI. évf./4. sz. (1899), 58.

¹⁰ *A Debreceni Ref. Főisk. Énekkar jegyzőkönyve 1869* (továbbiakban: *Jkv. 1875–1906*), TtREL II 24-c 2, 151–152.

¹¹ NAGY Sándor, *A Debreceni Főiskolai Énekkar (Kántus) 1739–1938*, Hajdúhadház, Kállay János könyvnyomdája és kiadója, 66.

¹² S. SZABÓ József, *Mácsai Sándor emlékezete*, Debreceni Protestáns Lap, 1924. december 23., 380.

¹³ BODOLAY Géza, *Jókai „pozsonyi” rektorprofesszora és „debreceni” diákdala – a Pápai Kollégiumban*, ItK, 1982/5–6, 699–709.

»lázadásnak«.¹⁴ Az egyedi jellegzetességekre fogékony Jókai is hozzájárult az énekkar országos hírének öregbítéséhez.¹⁵

Csokonai vagy emlékének irodalmi megjelenései később is sokszor találkoztak a Kántussal. Kozma Andor 1921-es visszaemlékezésében a Kántust egyenesen Csokonai örökértékű versei mellé állította, Beöthy Zsolttal, az elismert irodalomtörténész-szel történt debreceni látogatását idézve fel a világháború előtti időből. „Mintha a közben lefolyt tizenöt esztendő alatt ez a pompás diák-kántus egyetlen napot sem öregedett volna [...], maga a kántus nem változott [...]. A kántus, az egész, az egység – az épp olyan kedves, üde, romlástalan örökfiatal, mint maga a Tihanynak riadó leánya. Mint maga a dal, amelyet zeng. Mint annak versszövege. Mint a vers halhatatlan költőjének, Csokonainak egész költészete.”¹⁷ A fiatal Oláh Gábor (tanárjelöltként) a költőelőd halálának 100. évfordulójára írt, *Csokonai emlékezete* című darabját először a Kántusteremben mutatták be 1905. január 28-án, amikor az előadók – 12 tógás diák – java része a kántustagokból került ki, és több énekszámot is beiktattak az előadásba.¹⁸ Május 28-án ugyanezt a darabot a Csokonai Színházban játszották a százados Csokonai-ünnep előestéjén „a magyar íróvilág legelőkelőbb tagjai előtt”.¹⁹

A kollégiumi diákok abban a tudatban emlékeztek a költőre, hogy ők a Csokonai-kultusz letéteményesei. 1888-ban Csánky Benjámint jegyző a városi emlékhelyekkel egy sorban említette az évenként megtartott ünnepélyt: „S az emléktáblával megjelölt ház, a díszes ércszobor városunk egyik legszebb pontján, a hatalmas vasemlék kint a Hatvan utczai temető szegletén csakugyan mind azt mutatják, hogy az utókor megérti a mult idők meg nem értett emberét. Ezt mutatta a Csokonai ünnepély is, mely a főiskolai énekteremben impozáns városi közönség jelenlétében és folyton tartó lelkesedés mellett folyt le.”²⁰ A következő évi (1889. november 17-iki) ünnepély előtt avatták fel a sír-emléket körülvevő vasrácszatot, mely a diákság tevékeny áldozatkészségének bizonyosságként készült el. „A kezdeményezés dicsősége Szabolcska Mihály főiskolai szénior

¹⁴ HANSÁGI Ágnes, *A megtartó felejtés: A köszívű ember fiai temetési imájának olvasatai*, Alföld, 2013/6, 93.

¹⁵ A Kántus híre messze túllépte Debrecen határát. Még a városhoz alig kötődő Baksay Sándor kunszentmiklósi lelkész-író, dunamelléki püspök egyik elbeszélésében (*A csudálatos történet*, 1896) is a Kántusba vágyik a dunántúli kisgyermek, a kerettörténet hallgatója: „megmondtam már, hogy én debreceni kántor leszek, azon alul semmi, még pécsi püspök sem”. BAKSAY Sándor, *Szederrindák*, Bp., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1982, 216. A „kántor” a Főiskolai Énekkar tagjainak megnevezése volt, a rangsort a Kántusban eltöltött évek alapján számolták, volt elsőéves kántor, másodéves kántor stb.

¹⁶ Beöthy Zsolt kritikus és Kozma Andor, a Kisfaludy Társaság titkára 1908. március 18-án járt a Kollégiumban. „Az ősz tudós könnyes szemmel s szép szavakkal köszönte meg e szerény formák közt lefolyt ünnepeltetését.” *A debreceni ev. ref. Főiskolai Énekkar Jegyzőkönyve 1906* (továbbiakban: *Jkv. 1906–1924*), TtREL II 24-c 4, 73. Beöthy Zsolt, „Kántusunk barátja” későbbi, 1913. november 1-jei látogatásakor is kedvenc Csokonai-dalait énekelték el neki. *Uo.*, 180.

¹⁷ KOZMA Andor, *Tihanynak riadó leánya*, Budapesti Hírlap, XLI. évf. 159. sz. (1921. július), 2–3.

¹⁸ *A debreceni ev. ref. főiskolai énekkar Jegyzőkönyve 1891* (továbbiakban *Jkv. 1891–1906*), TtREL II 24-c 3, 345.

¹⁹ *Uo.*, 353.

²⁰ *Jkv. 1875–1891*, 318.

illeti, ki a közadakozást megindította.²¹ A nagyszámú városi közönség és a diákság a havaseső és a hideg szél ellenére is elérzékenyült. „Megható volt, midőn énekkarunk a »Tihanyi Echo« fent kitett végső accordjait elzengette: »Itt halok meg e sötét erdőben.«²²

Amikor a kiegyezés utáni években gazdaságilag újra megerősödött Debrecenben felmerült az igény egy újabb, központi helyen emelt szoborra, a Kántus monopóliuma volt a szereplés a méretét és helyzetét tekintve is leglátványosabb Csokonai-emlék, Izsó Miklós szobrának leleplezésén. A több évi előkészület és közadakozás eredményeként elkészült szobor avatásán, 1871. október 11-én „a tanárkar egyedüli és önálló működését kívánta az énekkarnak”²³ az országos figyelem mellett lezajlott ünnepélyen. A Debreczen című helyi napilap tudósítását²⁴ két nappal később szó szerint átvette a Budapesti Közlöny,²⁵ október 16-án a Figyelő rövid összefoglalást nyújtott olvasóinak.²⁶ A híradás hamar megjelent paródiája – Az Üstökös című élclapban – is megemlítette az énekkart az ünnepély kellékei között. „És megkezdődék Csokonay szobrának leleplezése. Nagy és díszes közönség volt jelen, s miután a debreczeni kántus-prézes nyaktörő testgyakorlatokat csinált a dalárda előtt, (mintha dirigálná) úgy, hogy hol kezei a földet, hol lábai az eget kotorászták, s dereka elpattanása váratott: felállt a szószékre az emlékbeszélő, és megszólalt.”²⁷ A kántus-prézes szélsőséges mozdulatainak leírása jól illik abba a sorba, ahogyan irodalmi nagyságainkat – Gyulai Pált, Greguss Ágostot, Szana Tamást – mutatja be a paródia. A vitriolos tollal megírt szöveg túlzásai remélhetőleg csak a szerző képzeletének szüleményei.

A Csokonai-evokációk között sok a fizikai valójukban megjelenített emlékművekhez kötődik, míg mások a Kántus által (is) gyakran énekelt „slágerek” egy-egy sorát, motívumát vagy versformáját idézik.²⁸ Jan Assmann definíciója szerint a kultúra

²¹ *Uo.*, 343. Oláh Gábor később is ragaszkodott az énekkarhoz. 1908. június 13-án dithürambikus ódát írt „A debreceni kántusnak” a nagytemplomi tanévzáró istentisztelet után, melyen Schubert kardalának előadása volt nagy hatással a költőre. *Debreceni Főiskolai Lapok*, L. évf. 14–15. sz. (1908. július 1.), 149–150.

²² *Uo.*

²³ BALOGH Ferenc, *A Debreceni Református Kollégium története adattári rendszerben*, Debrecen, 1904[–1915], 657.

²⁴ Debreczen, 1871. október 11., 1.

²⁵ Budapesti Közlöny, 235. szám (1871. október 13.), 5196–5198.

²⁶ Figyelő: Irodalmi és Szépművészeti Lap, I. évf. 39. sz. (1871. október 16), 467.

²⁷ *A Csokonai szobor-ünnepély: Az Üstökös saját-eredeti-külön-specialis-tulajdon tudósítójától. Róma (kálvinista). okt 11., Az Üstökös, XXIII. kötet, 42. sz. (1871. október 14.), 494.*

²⁸ A hagyomány kialakításában jelentős szerepe volt Petőfinek, aki Úti leveleiben már szinte feladatként jelölte ki a Csokonai-sír zarándokhelyként történő meglátogatását. A legismertebb Dsida Jenő *Csokonai sírjánál* című ódája, mely alcíme szerint „A Reményhez» című Csokonai-vers dallamára” íródott. Tompa Mihály *Elmélkedés egy levél felett* című versében így szólítja meg Csokonait: „Költője a csikóbőrös kulacsnak!” – hasonlóan Lévyhoz, aki szintén e paródia kezdősorait módosítva fordul Csokonaihoz: „Égi nektárt szörpölgetve / Jut-e néha még eszedbe / »Drága kincsed, galambocskád, / Csikóbőrös kulacsocskád?» *Csokonai koszorúja – magyar költők versei Csokonairól*, szerk. BÉNYEI József, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Tanács, 1973, 117. Szabolcska Mihály *Ének Csokonai Vitéz Mihályhoz* című ódájában a sírnál is elhangzott népszerű verssel evokálja a nagy elődöt, a keretes szerkezetű ódában ugyanúgy elhagyva az utolsó sorok visszhangszerű ismétlését, ahogyan az énekelt változat. Mintha a Kántusban számtalanszor

„olyan identitásbiztosító tudáskomplexum, amely szimbolikus formákban – például [...] dalokban [...] – tárgyiasul”.²⁹ A költői hagyomány értelemszerűen a széles körben ismert néhány Csokonai-szövegre hagyatkozhatott. A kollégiumi diákság és kiemelten az énekkari tagok biztosították a folytonosságot a Kollégium nagy költőjének emléke számára. Bár csak elmélyült filológiai kutatás után lehet biztosan kijelenteni, de megkockázatom, hogy ilyen értelemben a debreceni Kántus fontos szerepet játszhatott e versek rendszeres éneklésével a Csokonai-kánon kialakításában. Az irodalmi emlékezet fenntartásában szerzett érdemeit az irodalom azzal „hálálta meg”, hogy gyakran megjelenítette a Kántust, így az énekkar az irodalmi alkotásokban legtöbbször megjelenített magyar zenei együttessé válhatott. De vajon miközben a szélesebb olvasóközönség tudatában és emlékezetében debreceni kuriózumként élt a Főiskolai Énekkar, hogyan tudatosult az ifjú énekesekben saját múltjuk?

Ad cantus condita

A Kántus mai közösségi tudata 1739-et tartja az alapítás évének, ám kétszáz évet kellett várni arra, hogy az ehhez viszonyított évfordulót először megünnepeljék. Az első Kántus-jubileumra 1939. április 27-én került sor. Az ünnepi esemény előtt kapóra jött a készülődés a kollégiumi fennállásának 400. évfordulójára, mely a Müncheni egyezmény okozta bizonytalan európai helyzetben csak szűk körben, önmaga árnyékaként valósult meg 1938 októberében. Ám a Kántus és a többi debreceni református iskola énekesinek részvételével tarthattak egy nagyszabású hangversenyt a Nagytemplomban 1939. május 14-én. Fél évszázaddal később, 1989. november 6-án pedig éppen a rendszerváltoztatást követő hónapban tartotta a Kántus a következő, 250 éves jubileumát ünneplő hangversenyét. Az utóbbi évtizedekben aztán egyre sűrűbbé vált a megemlékezések gyakorisága, így újabban ötévente tartanak évfordulós koncerteket, mindegyiket az 1739-es évhez viszonyítva.

Hiába ért egyet a szakirodalom abban, hogy „a kollégiumi kántus életét nem az eddig elfogadott 1739. évtől kell számítanunk, hanem jóval előbből”,³⁰ még az énekkar történetének első monográfusa, dr. Nagy Sándor is önellentmondásba keveredett ezzel a mondatával. Ezt az évszámot tüntette fel az énekkar 200. jubileuma előtt kiadott könyve címében is, melyben „e négyesből kifejlődött”³¹ és „már a Maróthi-féle

---

énekelt dallammal együtt maradt volna meg emlékezetében a Csokonai-ódában eredetileg megismételt versszakzáró sorok helyett: „Fönt az égben, csillagok honában, / Élsz-e még Csokonaink? / Látod-é, hogy nem éltél hiában? / Hogy beteltek álmaid! / A mely fának sátorában / Áll együgyű sírhalmod magában, / Szent lesz tisztelt hamvadért.” SZABOLCSKA Mihály, *Hangulatok*, Bp., Singer és Wolfner, 1899, 51.

²⁹ ASSMANN, *i. m.*, 89.

³⁰ NAGY Sándor, *i. m.*, 13.

³¹ *Uo.*, 17.

négyesből alakult és már szervezője életében népes karrá fejlődött³² Kántusról írt. Ötven évvel később Fekete Csaba is a korábban kezdetleges és bárdolatlan kórus-éneklés gyakorlatlan, de lelkes és nagy hatású megújítójaként mutatta be Maróthi Györgyöt,³³ aki új lendületet adott a rendszeres vokális szolgálatoknak.

Bár Maróthi nevéhez kötötték az énekkart, az „alapítás” körülményei ismeretlenek voltak a debreceni kollégium diákjai számára 1890 előtt, amikor Szeremlei Sámuel egyháztörténész először közölte az esperes-énekszerző kéziratos másolatban fennmaradt önéletrajzi írását Szőnyi Benjáminról és a hódmezővásárhelyi gyülekezetéről szóló monográfiájában az ide vonatkozó mondattal, melyben az utókor megtalálta a múlt-hoz kötődés viszonyítási pontját.³⁴ Az énekkar történetének megírására tett kísérletek csak a következtetésekig jutottak. Rendszeres, fennmaradt jegyzőkönyvet 1861 ősztől vezetett a Főiskolai Énekkar. Mindaz, ami ennél korábban történt, csak a rituálisan fenntartott szokásokból volt sejtethető, vagy a színhagyományban terjedt. Szele György jegyző 1875-ben, az új jegyzőkönyv első bejegyzésében szabadkozik, hogy „nagyon kevés, amit az énekkarnak nemcsak a legrégebb, de közelebbi múltjáról” leírhat, mely sikertelenség oka a források hiánya, főleg a jegyzőkönyv vezetése, hiszen „e legnépszerűbb társulat ezt tenni csaknem a legújabb korig elmulasztotta”.³⁵ Az 1875. november 16-án az énekkar választmányi gyűlésén megbízták ugyan a jegyzőt az énekkar történetének megírásával,³⁶ de ő is csak az elmúlt másfél évtized jegyzőkönyvi bejegyzéseire hagyatkozhatott. A jegyző összeszámolta a szerepléseket, és egy-két apró adatmorzsára hivatkozott. Idézett egy 1827-es téglási temetés füzetkéjéből, és utalt a pesti (ma Kálvin téri) református templom felszentelésére, melyen 1830. augusztus 29-én a debreceni Kollégium énekkara szolgált.³⁷ Az énekkar előző századbeli sikeres működésére pedig abból következtet, hogy Tököli Sabbás „kegyes alapító” (alapítványtevő)³⁸ 1842-es vég-

³² *Uo.*, 20.

³³ FEKETE Csaba, *A kollégiumi éneklés történetének rövid áttekintése = A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Bp., MRE Sajtóosztálya, 1988, 753–775, 760.

³⁴ „Veszprémi István, Szalatsi Mihály, én Szőnyi Benjámin és Dávid Ferenc voltunk a legelső, kiket Anno 1739. mikor a pestis volna, ezen ékes vocalis musicára megtanított boldogult Maróthi György a maga házában, és a pestis elmúlva a kollégiumban praesesekké tett.” idézi SZEREMLEI Sámuel, *Szőnyi Benjámin és a hódmezővásárhelyiek 1717–1794*, Bp., Hornyánszky, 1890, 4.

³⁵ Jkv. 1875–1890, 1.

³⁶ *Uo.*, 14.

³⁷ Az utóbbi adat két évtizeddel később a Kántustól független forrásban egészen komoly ismertségre utal. A Hajnal Ábel békési lelkész felett 1882. június 20-án elmondott gyászbeszéd az elhunyt kollégiumi tevékenységén keresztül utalt a Kántusra. „Nem különben a zenészethez is hajlama s az éneklésre kitűnő tehetsége lévén, harmad fél évig volt a debreceni főiskolai énekkar vezető elnöke, s ezt szinte országos hirre emelte úgy annyira, hogy midőn az 1829-ik évben a pesti reformált templom fölszenteltetett, az ünnepély emelése tekintetéből, a vezetése alatti debreceni főiskolai énekkar közreműködése vettettett igénybe.” TATÁR János, *Hajnal Ábel felett 1882. június 20-án elmondott gyászbeszéd*, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, XXV. évf. 27. sz. (1882. július 2.), 830–838, 831.

³⁸ A ma félreérthető korabeli szóhasználat okozhatta, hogy volt olyan szerző, „aki a híres kollégium kántus alapító tagja”-ként utalt Tököli Sabbásra. SZATMÁRI Endre, *A debreceni zeneoktatás története =*

rendeletében a 29 évvel azelőtti (1813-as) mély benyomására hivatkozva hagyott igen jelentős összeget az énekkarra. Amikor 1884. november 8-án a nagyváradi református egyház újjáéledésének 100. évfordulójának megünneplésén vett részt az énekkar 22 tagja, helyi forrásokra támaszkodva írhatta le a jegyző az előzményeket. 1784-ben „énekkari elődeink úgy intézték a dolgot, hogy legátióba Várad környékére mentek, s ottan összegyűlvén, az ünnepély emelésére a CXII. és a CXVIII. zsoltárokat énekelték”.³⁹

A jegyzők nemcsak saját koruk eseményeinek pontos feljegyzését tartották kötelességüknek, hanem apró emlékmorzssákkal is igyekeztek pótolni a múlthoz való kötődés tatóngó hiányosságait. Az 1880-as években ez annál is fontosabbá válhatott, mert egyrészt a pozitivista történetírás tényeket, adatokat egyberostáló törekvése hatott rájuk, másrészt a Sárospataki Kollégium énekkara, mellyel bajtársiasan rivalizáló kapcsolatot tartottak fenn, biztos írásos bizonyítékokkal tudta alátámasztani történetét. 1882-ben Orbán József kiadta *A Sárospataki Énekkar története* című munkáját, melyben a kórus alapítását 1782-ben jelölte meg, amikor az énekkar első alapszabálya készült.⁴⁰ Bár a Kántus is kapott 1847-ben alapszabályt, melyet folyamatosan aktualizáltak, az említett adatok és a hagyomány alapján ennél mégis régebbre szerettek volna tekinteni.

A Kántus alapításának idejét Balogh Ferenc egyháztörténész, a Kollégium történetének első rendszeres kutatója vezette be a köztudatba, aki a Szőnyi Benjámín-életrajz megismerése előtt már sugallta, hogy a hiányzó adatok a többi diákegyletnél nagyobb múltat sejtettek. Maga is hajdani kántustag és kivételesen precíz történész lévén felelősséget vállalt a Főiskolai Énekkar történetének pontos rögzítésében. Balogh Ferenc 1880 és 1898 között az énekkar akadémiai tanárkar által megbízott felügyelő tanárként minden évben elolvasta, láttamozta és kommentálta a Kántus jegyzőkönyvét, illetve dicséretével bátorította vagy a hiányosságok miatt elmarasztalta a jegyzőket. Emellett folyamatos jelenlétével és gondosan előkészített, a jelen elvárásait mindig történeti távlatba helyező szónoklataival ösztönözte kitartásra a kántustagokat. Az alapítványtevők emlékére – november 19-én és március 5-én – rendezett hangversenyeken elhangzott beszédek nemcsak közvetlen inspiráló hatását jegyezték fel, hanem a professzor maga is gondoskodott róla, hogy azok fennmaradjanak az utókor számára a helyi lapokban. A jegyző 1892-ben tíz év közreadott beszédek bibliográfiáját is beírta a jegyzőkönyvbe.⁴¹ A tudatosság, mely mögött valószínűleg a pontos professzor segítsége sejlik, jelzi, hogy a Kántus tagjai kaptak egy forrással alátámasztott kiindulópontot saját ifjúsági egyesületük történetéhez. Ebben az évben, március

Debrecen zenei élete a századfordulótól napjainkig, szerk. BREUER János, Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, 1975, 7–107, itt: 7.

³⁹ *Jkv.*, 1875–1891, 219.

⁴⁰ ORBÁN József, *A Sárospataki Énekkar története*, Sárospatak, Steinfeld, 1882, 28.

⁴¹ Balogh Ferenc felügyelő tanársága idején elmondott köszöntői megjelentek a Debreceni Protestáns Lap, a Debreczeni Hirlap, a Debreczeni Ellenőr, a Debreczen, illetve egy-egy esetben a Szabad Egyház és a Theológiai Közlöny ünnepélyt követő számaiban. *Jkv.*, 1891–1906, 26.

5-én hangzott el „A főiskolai kántus legelső tagja” címen megjelent beszéd, mely az éneklés Isten dicséretére buzdító erejéről szóló Kálvin-idézettől Szőnyi Benjámint rövid életrajzán át eljutott az 1739-es alapításig, majd egyrészt a Szőnyihez hasonlóan szegény sorsú ifjak küzdelmeire, másrészt a Kollégiumot és a Kántust támogató alapítványokra utalva lelkesítette hallgatóságát a küzdelemre és az adakozásra.

Ettől kezdve ragaszkodtak a Kántus tagjai a kellően régmúltba visszavetített alapítási dátumhoz. A jegyzőkönyv több helyen is megörökítette az erre vonatkozó bejegyzéseket. 1893 őszén a jegyző, Lencz Géza (későbbi professzor, kollégiumi igazgató) emlékünnepegy megtartását indítványozta, illetve hogy „az egyletnek saját történetét meg kellene iratni”.⁴² Az utóbbi indítvány megvalósítása külön kiadványban csak 1938-ban teljesedett be. Az előbbi javaslatot azzal halasztották el, hogy éppen nem volt kerek évforduló. Ám a gondolat továbbra is foglalkoztathatta az énekes ifjakat. Az 1895/96-os tanév zárása után így összegzett Soltész Elemér jegyző: „Ime, a debreceni főiskolai ének-kar vázlatos története, fennállásának százötvenhetedik évében.”⁴³ Mellette egy ceruzás kivonással valaki ellenőrizte is a számítást, melynek „interdiszciplináris” érdekessége, hogy ugyanazzal a módszerrel készült, mint amellyel Maróthi György számtankönyve is gyakoroltatja az általa alkotott szóval kivonásnak nevezett műveletet.⁴⁴ A következő tanév végi összefoglaló jelentés alcímében megjelenítették az alapítási évet is.⁴⁵

Szinte csoda, hogy egy évszám filológiai felfedezése mekkora lendületet tudott adni a csoportontudatnak. 1894. november 30-án felmerült az igény a saját jelvény viselésére „a más egyletektől való megkülönböztetés céljából különösen az azokkal való együttműködés alkalmával”. Meg is rendeltek 28 forintért száz darab, a Debreceni Dalárdáéhoz hasonló jelvényt, melyen aranyozott lant volt látható fehér szalaggal, a „debreceni ev. ref. főisk. énekkara” felirattal,⁴⁶ melyet a tagok vásárolhattak meg, és melynek bevételeiről minden tanév végén elszámoltak. A század végére széles körben elterjedt fotográfia elérhetővé tette, hogy a teljes énekkar, illetve a választmány lefényképeztesse magát, és tablókat készítsenek.

A jegyzők is tudatosabban gondoltak saját munkájukra úgy, mint akik egyesületük krónikáját a jövő nemzedékeknek készítik. Nagy Gyula például 1898-ban így zárta a tanévet: „Ennyi az, mivel elébre vihettem az énekkar történetét ez évben.”⁴⁷ A Kollégium egyetemmé történő átalakulásának küszöbén az évváró istentisztelet

⁴² *Uo.*, 57.

⁴³ *Uo.*, 133.

⁴⁴ „I. Példa. A mohácsi veszedelem esett Anno 1526. Akarom tudni, hány esztendeje most? Leírom így: Most írunk 1743-ban t.i. mikor e könyv iratott. A veszedelem esett 1526-ban. Van azért annak már 217 esztendeje.” MARÓTHI György, *Arithmetica*, idézi KÁNTOR Sándorné, *Maróthi György (1715–1744) élete és munkássága*, *A Természet Világa*, 146. évf. 3. sz. (2015 március), XXXIII–XL, XXXVIII. http://epa.oszk.hu/02900/02926/00027/pdf/EPA02926_termeszeti_vilaga_2015_03_33-48.pdf (Letöltés ideje: 2021. január 15.)

⁴⁵ *Jkv.*, 1891–1906, 154.

⁴⁶ *Uo.*, 90.

⁴⁷ *Uo.*, 185.

utáni hangulatot így foglalta össze a jegyző: „Az évet bezártuk és bezártunk egy nagy periódust a Kántus történetében 1739–1914-ig – immár 200 esztendő.”⁴⁸

A hézagos múlt feltárására kezdetben hiába törekvő kántusjegyzők azonban előkészítették az utat, és megteremtették a lehetőségét annak, hogy az utókor adatokat találjon az énekkar történetének megírásához. Ehhez azonban időre és elhivatottságra volt szükség. Az első kántustörténetek a nagyobb lélegzetű kollégiumtörténeti munkákba kerültek bele. Ebből a szempontból áldásosan egybeesett az első adatok felfedezése a pozitívista alapokon induló kollégiumtörténet-írás kezdetével és Balogh Ferenc alaposágával. Ő volt ugyanis az első, aki 1904-ig egy vaskos kötetre való adatot összegyűjtött. A majdnem 800 oldalas kiadványban huszonnyolc oldal jutott az énekkarnak.⁴⁹ Dr. Nagy Sándor gimnáziumi vallástanár bő négyszázoldalas magánkiadású kollégiumtörténetének hétoldalas ismertetése⁵⁰ egy önálló kis kötetet készített elő, melynek előkészületeiről a kántusjegyzők is beszámoltak. 1937. április 27-én a kántuspróbán jelentette be „a Kántus legigazabb barátja, Dr. Nagy Sándor nt. úr”, hogy „a Kántus 200. jubileumára megírja a Kántus történetét”.⁵¹ 1938. február 9-én pedig örömmel fogadták a hírt, hogy elkészült a kántustörténet négyszáz példányban, melyeknek jövedelmét a szerző felajánlotta a Kántus számára alapítványként. Azóta ugyan készültek kisebb tanulmányok az énekkarról, de a nagyobb lélegzetű, önálló monográfia még várat magára. Bízom benne, hogy ez a tanulmány is ezt a kiadványt készíti elő. Talán része lehet abban, hogy a kissé monolitikussá rögzült, gyakran ismételt alapinformációkon túl árnyalhatja a Kántusról kialakult képet, és közelebb hozhatja leendő olvasóit a kulturális emlékezet századok óta kiemelt szerepű fenntartójához.

⁴⁸ *Uo.*, 193.

⁴⁹ BALOGH, *i. m.*, 638–666.

⁵⁰ NAGY Sándor, *A Debreceni Református Kollégium két kötetben*, Hajdúhadház, Kállay János könyvnyomdája és kiadója, 1933, 278–285.

⁵¹ *A debreceni ref. főiskolai énekkar jegyzőkönyve 1933-tól*, TtREL II 24-c 6 (Jkv. 1933–1941), 139.

KOVÁCS GERGELY
középiskolai tanár
Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma
koge@drkg.hu

*“Such a Great Society of Immortal Men that will never be Incomplete!”
The Historical Consciousness of the College Choir of Debrecen (Kántus) and the Rites of
Continuity*

Abstract: Having been founded in 1739 by professor György Maróthi, the College Choir of Debrecen has been working studiously on performing on every important event and occasion of the College. Among many other roles, it has served as a means for keeping the memory of Csokonai, the great Hungarian poet of the turn of the 18th and 19th centuries. This study aims to present the mostly subjective written memories which registered the ways of remembering past events and important persons. But also the continuously changing fellowship of the choir needed a definite point in time to define their own identity. Ferenc Balogh, professor of Church history was the first to find the history of the male choir that functioned as a student society for more centuries. The study focuses on the period between 1861 and 1924, based on the registries of the choir, local and national journals, and memories to show the ways of keeping the past alive in order to live in the present.

Keywords: Debrecen College Choir, Kántus, Csokonai, literary memory, mnemotechnic, history

DOI: 10.37415/studia/2021/1-2/253-263.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

